

Dvije listine o hrvatskim kraljevima.

Preokret u pitanju njihove autentičnosti.

Katić, Još o darovnicama Zvonimira i Stjepana II. koludricama sv. Benedikta u Splitu. Split 1928.

U studiji „Dva splitska falsifikata XII. stoljeća“, što je izašla u knjizi „Strena Buliciana“ (Zagreb, 1923.), prof. Viktor Novak nastojao je dokazati, da su dvije izvorne listine hrvatskih kraljeva falsifikati, nastali u drugoj polu 12. vijeka. U prvoj od tih isprava dariva (oko god. 1076.) kralj Zvonimir ženskom samostanu sv. Benedikta u Splitu posjed Pusticu u Lažanima. U drugoj kralj Stjepan II. spominjući izričito „pismo nedavno umrloga kralja Zvonimira“ potvrđuje taj posjed Pusticu. Sto godina iza toga (1188.—1200.) vodi samostan sv. Benedikta parnicu za jednu zemlju u Dilatu, zvanu Lugoperscina, i opatica Chazza tvrdi na sudu, da je taj posjed Lugoperscina darovan samostanu od kralja Zvonimira „per privilegii instrumentum“. Prof. Novak iznio je razne diplomatske i paleografske prigovore protiv autentičnosti ovih kraljevskih listina, koje da su patvorene kao dokazno sredstvo za parnicu zbog Lugoperscine. No kao glavni dokaz protiv tih listina služio mu je popis zemalja samostana sv. Benedikta (Territorium s. Benedicti), sastavljen u 12. vijeku, svakako iza god. 1119., u kojem da nema spomena o Pustici.

Ja sam u „Obzoru“ (dne 31. siječnja i 1. veljače 1924.) u dva oveća članka pod naslovom: „O prodoru slavenskih plemenskih institucija“ ustao na obranu tih listina. Pokazao sam, da njihova formalistika nipošto ne može da obori njihove autentičnosti, a s paleografskog gledišta da uopće nisu sumnjive. Posebno sam istakao, kako na čitavom području latinskog, grčkog i slovenskog pisma falsifikatori kod izrađivanja isprava redovito u svojim fabrikatima fiksiraju znatan dio notornog i neprijepornog posjedovnog stanja, da tim laglje u takav vjerodostojni okvir posjeda prekriončare koju svoju aktuelnu želju ili potrebu. Svojim skroz naskroz jednostavnim sadržajem, Zvonimirova i Stjepanova listina pokazuju potpunu ravnodušnost prema posjedovnim odnosima samostana u 12. vijeku, napose pako prema parnici samostana, vidljivoj u god. 1188—1200. U pogledu popisa imanja (Territorium s. Benedicti) tvrdio sam tada, da je u njemu, kako je mjestimice nečitljiv, mogla biti spomenuta Pustica, jer da

*

se pred jednom lakunom (izderanim mjestom) spominje „regia terra“ (kraljevska zemlja).

Iza toga je dr. Novak u „Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku“ (1926.) podvrgao točnijoj analizi popis imanja sv. Benedikta. Ustanovio je, da se u njemu „regia terra“ (kako je to krivo čitao Kukuljević), imade čitati „pecia terre“ (komad zemlje). Ustvrdio je nadalje, da se sve zemlje (što ih je znao ubificirati) u tom popisu odnose na splitsko polje, na poluotočić grada Splita, i da su poredane suvislim topografskim redom. Pustica u Lažanima leži pak s druge strane solinsko-kaštelanskog zaliva, iznad Kambelovca i Gomilice. U lakunama popisa nisu mogle biti spomenute ni Pustica, ni Lažani, ni Lugoperscina, a ni „solinski mlin“ (koji se spominju u kraljevskim listinama, a Lugoperscina u procesu 1188.), tvrdi ispravno dr. Novak. Prema tomu kraljevske listine došle su u odlučnu kontradikciju s popisom, koji je bez dvojbe učinjen iza njihova datuma. Takav popis može sadržavati imanja, kojih samostan faktički ne posjeduje, ali ne bi nikako mogao ispustiti spomen kraljevskih dobara, da ih je samostan tada imao. Uslijed toga glasilo je zaključak prof. Novaka ponovno, da su obje ove listine „prosti falsifikati iz druge polovine 12. vijeka“.

Povodom ove analize prof. Novaka ja sam nedavno (kritizirajući dr. Nagy-a, koji usprkos te analize operira s tim kraljevskim listinama kao vjerodostojnim) napisao u „Obzoru“ (dne 24. travnja 1928.) ovo: „Spasiti ove listine mogao bi samo onaj, koji bi iznio dokaz, da je osim spomenutog popisa samostanskih imanja za splitsko polje postojao još jedan savremeni popis samostanskih imanja, koja leže preko kaštelskog zaliva. Taj dokaz morao bi biti materijalan ili bi barem analizom geneze svih dalmatinskih topika i polihorija (inventarnih, kopijalnih knjiga) morao pokazati mogućnost postojanja takova zasebnog popisa, čime bi bile upotpunjene djelomično dobre primjedbe Kerubina Šegvića (u Nastavnom Vjesniku vol. 26/1927. str. 118—122.) Ovakova radnja, koja bi ujedno odredila položaj latinskih i varoških gruntovnih knjiga u moru katastika i topika bizantinskog tipa na Balkanu (usp. moju „Die dalmatinische Privat-urkunde str. 40 i „Städte und Burgen Albanien str. 79, pa „Skadarski zemljišnik“ u Glasniku srpskog geografskog društva 1926.), bila bi daleko zahvalniji posao, nego neprestano i jalovo kretanje u circulus vitiosus-u formalistike pravih i krivih kraljevskih listina“.

Dok sam ovo pisao, došampavala se je u splitskom „Vjesniku“ radnja, koju je prof. Lovro Katić predao u štampu još u mjesecu rujnu prošle godine (v. „Obzor“ od 15. siječnja 1928.). Ta studija pod naslovom „Još o darovnicama Zvonimira i Stjepana II. koludricama sv. Benedikta u Splitu“ iznosi tek 18 stranica, ali je izvršila važnu zadaću. Prof. Katić nije doduše donio kakav nov i savremeni popis samostanskih imanja. On nije indirektno, na gore spomenuti način, kušao da dokaže mogućnost još jednoga daljeg popisa. Ali on je iz samog postojećeg popisa donio dokaze, da taj popis (Territorium s. Benedicti, citiran TSB) „nije potpun popis zemalja i posjeda sv. Benedikta, već je nepotpun, jer ne sadrži zemlje, koje je samostan bez ikakove sumnje posjedovao u doba postanja tog popisa, a to su Pot Cilco i Gladnik. Taj TSB, kakav je do nas dopro, samo je fragmenat, u kojem se nalaze zemlje in campo spatensi

(splitskom polju), a tek pri svršetku dvije zemlje u Solinu, t. j. na hrvatskom tlu.

Već je prof. Šegvić u citiranom „Nastavnom Vjesniku“ (studeni, prosinac 1927. str. 119.—120.) posve slično kao prof. Katić ustanovio, da TSB nije mogao nastati prije god. 1124. i da to nije mogao biti popis svih zemalja. Postoji naime darovnica popa Crnote (bez datuma, datirana od Smičiklasa s g. 1134.), kojom se samostanu darivaju zemlja „in Dolcio de Conscaco“ i zemlja iz „Gladnico“. Prva spominje se u TSB, druga ne. Šegvić ukazuje još na dvije zemlje, koje nisu u TSB, a došle su u posjed samostana barem 50 godina prije, nego je sastavljen TSB. „Šutnja razvoda, analiziranog od dra. Novaka, ne dokazuje, da opatice sv. Benedikta nisu imale u Dilatu posjeda prije polovice 12. vijeka“, kaže Šegvić.

Još snažnije zagrabilo je u taj problem prof. Katić. On je nedvornno dokazao, da TSB nije materijalno cjelovit popis.

TSB svršava ovako: „Est terra in Conscaco in Doltio cui ex parte meridiana adiacet terra sancti Domnii, que protenduntur versus orientem usque ad conductum magnum aque“. Taj posjed darovao je samostanu pop Crnota. Riječi njegove darovnice glase: de territorio meo posito in Dolcio de Conscaco iuxta territoria sancti Domnii, que equaliter in longum ad orientem risciciunt tendentes ad aque antiquum conductum. Za ovu darovnicu Katić uvjerljivo dokazuje, da je izdana oko god. 1145. U njoj dariva pop samostanu i jednu zemlju u Gladniku (terram unam in Gladnico). Od popa postoji i druga jedna listina, datirana točno s god. 1144., u kojoj se samostanu dariva zemlja „Pot Cilco“. Ni Gladnik, ni „Pot Cilco“ ne spominju se u TSB. Ali taj završava baš sa spomenom zemlje „in Conscaco in Doltio“. Zašto to? pita Katić i odgovara ovako: „Zato, što je popis pisan redom topografskim, iako ne posve dosljedno, a ne hronološkim. Dr. Novak kaže, da su Doltio i Conscaco nepoznate ubicacije i pozivlje se na don Fr. Bulića i dra. Lj. Karamana. Ubificirati ove zemlje ne bih mogao ni ja (Katić), da se nisam bavio ubifikacijom dobara splitske nadbiskupije po reambulaciji iz god. 1397. Kombinirajući dakle druge listine i istraživajući na licu mjesta, došao sam do ovih rezultata: Conscaco su zemlje kod željezničke stanice Vranjic na pruzi Split—Sinj. Dolcio je zemlja u Bilinim Docima pod Sutikvom ispod Mravinaca, Pot Cilco su zemlje ispod Kučina, Gladnik je današnji Gladnici između Kučina i Kamena, na zapad zrnovičkom Trsteniku i Libovcu“. U popisu dobara splitske nadbiskupije (s. Domnii) iz g. 1397. čita se ovo: „est terra subtus magnos arcus ex parte occidentis et usque ad Conschizza ex parte boreae“. TSB opisuje zemlju in Conscaco in Doltio, kojoj s juga leži zemlja sv. Dujma i ova zemlja proteže se put istoka do vodovoda i poviše njega, a reambulatorij sv. Dujma iz g. 1397. navodi zemlje ispod i poviše velikih lukova s obje strane Konschize. I isprava Crnotina spominje zemlje sv. Dujma, koje se protežu sve do starog vodovoda. Jasno je, da su ovo sve iste zemlje i jedna tik druge u blizini puta i rimskoga vodovoda. Ovaj položaj je s obje strane Male Kose, koju današnji seljaci nazivaju i „Kosica“. S obje strane Male Kose vide se lukovi Dioklecijanova vodovoda, popravljenog od splitske općine.

TSB dakle, kaže prof. Katić, svršivši zemlje u splitskom polju, prelazi na one oko Solina, jer Dolcio in Conscaco su u Solinu. Ide redom,

kako priznaje i dr. Novak, i zato bi iza Dolcio imale doći zemlje Pot Gilco i Gladnik. Nema ih za to, što popis nije potpun. Kako nema njih, tako naravno ne može biti ni Pustice, ni Lažana, ni Lugoperscine, ni mlina u Solinu, jer svi ovi posjedi morali bi doći po redu kasnije idući od Splita. TSB dolazi upravo do Solina, načeo je posjede u Solinu i tu prestao. Njegov nastavak (na drugoj pergameni) izgubio se je!

Prof. Katić točno određuje i položaj Pustice u Lažanima, koja se prema listini od g. 1171 nalazila kod crkve sv. Kuzme i Damjana. Pustica ležala je uz današnju i tadašnju cestu Split—Trogir, gdje se u Gomilici nalazi groblje sa sredovječnom crkvicom sv. Kuzme i Damjana. Tu je prošle godine (1927.) društvo Bihać otkopalo ostatke gospodarskih zgrada rimskih, koje su služile i u Srednjem Vijeku. Lažane su danas na sjevero-zapadu Pustice, ali u nepretrgnutoj liniji. Lugoperscina, za koju je samostan vodio proces g. 1188.—1200., današnja je Luka. Gomiličani je zovu „Malo i Veliko Luko“. S obje strane Luka prostiru se danas Pišćine. Luka i Pišćine daleko su od crkve sv. Kuzme i Damjana, gdje je bila Pustica, oko 800 metara zračne linije i između njih su razne zemlje. Lugoperscina i Pustica nikako nisu iste zemlje i za to Zvonimirova listina o Pustici nije ona, na koju se poziva samostan sv. Benedikta u svom procesu god. 1188.

To su glavni rezultati istraživanja prof. Katića. I time je nastupio potpuni preokret u pitanju autentičnosti dviju kraljevskih listina, koje po svom jednostavnom sadržaju zaista nikada nisu izgledale kao falsifikati. Obje listine meni izgledaju spašenima ne samo s obzirom na sadržaj, već i na formu. Jer jedino sadržaj ih je na oko rušio. Zbog formalnih i grafičkih nedostataka, kako sam to pokazao u prvoj svojoj obrani tih listina, nije moći tvrditi ni to, da one nisu originali. Preokret nastupio je, jer je nestalo kontradikcije između tih listina i popisa TSB, a time jedinog temeljitog prigovora njihovoj autentičnosti. Da TSB nije cjelovit, već tek fragmenat, moći će se dokazati i genezom popisa imanja drugih dalmatinskih samostana. Osobito zgodnom za takovo indirektno dokazivanje bila bi analiza gruntovnih knjiga zadarskih samostana, napose onoga sv. Marije.

Dr. Milan Šuflyaj.